

Marija Čmak, **Junaki neba. Zavezniški piloti med 2. svetovno vojno v Sloveniji**. Celje: samozaložba, 2004. 126 strani.

Pričujoča knjiga v glavnem obravnava polete zavezniških in deloma tudi domačih letal, ki so letala nad Slovenijo in ki so zaradi nemškega obstreljevanja ali iz drugih vzrokov padla na tla na našem ozemlju, predvsem tistem, ki so ga v glavnem obvladovali partizani. Poudarek pripovedi je na reševanju pilotov in drugih članov posadke, ki so se s padali rešili, kako so jih ljudje sprejemali, skrivali in po čim krajši poti spravili do partizanskih enot, ki so jim nato omogočile prek letališča v Beli Krajini odlet v Italijo in od tod v njihove tamkajšnje enote in v domovino. Knjiga ni pisana na zgodovinarski način, temveč narativno, kot pripoved, toda domala vsak stavek je podprt s konkretnimi podatki o dogodku (času, kraju, vrsti letala, vrsti poleta, vzroku nesreče, posadki letala, v številnih primerih tudi z imeni in priimki pilotov in drugih članov posadke, ipd.). Ima pa še nekaj kratkih dodatnih poglavij, ki so povezana s pošiljanjem zavezniške pomoči z letali in odvozom ranjencev v Italijo, seveda tudi z letali. Prav zaradi obilja podatkov je knjiga vredna, da jo prikažemo v Zgodovinskem časopisu, čeprav je od njene objave preteklo že precej let.

Zavezniški bombniki so preletavali Slovenijo z namenom bombardiranja avstrijskih, pa tudi slovenskih mest (Maribora in Celja). V Sloveniji pa je bilo precej krajev z protiletalsko obrambo, ki je obstrelila precej letal, ki so morala pristati ali se zrušiti na tla prav v naših krajih. Pa tudi nemški lovci so bombnike začeli napadati takoj, ko so prileteli v nemški zračni prostor. Na območju od Celja, Kozjanskega do Krškega, Novega mesta, Kočevskega Roga, Suhe krajine in Ljubljane so se odvijali največji letalski spopadi na Slovenskem. Od leta 1944 so iz Bele krajine izletala partizanska lažja letala, ki so bombardirala predvsem strateško pomembne kraje, predvsem železniške objekte (mostove, križišča, npr. Maribor, Celje, Laško, Zidani most). Tudi teh je nemška protiletalska obramba nekaj skatila z neba.

Pisateljica je bila leta 1943 v šolski službi na Dolenjskem pod Gorjanci, kjer je prvič v zraku videla zavezniška letala - bombnike. Tedaj je prvič zagledala letalo, ki je začelo izgubljati višino in je naposled treščilo na zemljo. V zraku je bila videti drobna pika, ki se je izkazala za padalo, s katerim je srečno pristal pilot. Takih primerov je bilo čedalje več. Partizanski glavni štab Slovenije je določil, da vse rešene pilote pripeljejo na osvobojeno ozemlje v Semič. Namestili so jih začasno v staro šolo. Tu so čakali na letala, ki naj bi jih odpeljala v Italijo, v njihovo vojaško bazo. Na Jožefovo nedeljo (v marcu) 1944 je bila v kulturnem domu v Semiču velika prireditev s plesom, na katero so prišli tudi zavezniški piloti.

Zavezniška komanda za Sredozemlje je imela dogovor s partizanskim Glavnim štabom Slovenije, da pomagajo njihovim letalcem. Po vsej Sloveniji so civilni ljudje in partizani iskali letalce iz padlih letal in jih reševali, da jih niso ujeli Nemci. Vse so partizanski kurirji spravili na osvobojeno ozemlje v Semič, kjer so čakali na njihova letala, da jih odpeljejo v Italijo v njihovo, že omenjeno vojaško bazo. Poleti letal čez Slovenijo in posledično reševanje pilotov in članov posadke se je intenziviralo po prihodu britanske vojaške misije junija 1943, ki jo je vodil kanadski major William Jones.

V Sloveniji je moralo pristati ali se zrušiti veliko zavezniških letal, ki niso mogla doseči svojih baz v Italiji. Zrušilo se je 108 obstreljenih letal, predvsem bombnikov. Posadke so se iz njih reševale s padali. Rešenih je bilo kakih 800 pilotov in članov posadk. Tudi Nemci in domobranci so zajeli okoli 300 letalcev. Domobranci so zajete letalce izročali Nemcem. Ti so jih odpeljali v taborišča za vojne ujetnike v Nemčijo. Po pripovedovanju očitvidcev in civilnih ljudi pa tudi partizanov so se pri reševanju dogajali ganljivi prizori, pa tudi tragedije. Mrtve letalce so pokopali v krajih, kjer so doživeli smrt. V knjigi (str. 40) je fotografija cerkvenega pogreba petih letalcev v Vojni vasi pri Črnomlju, ki ga je opravil črnomaljski župnik Alojz Žabkar. Prav tam (str. 51) je slika pogreba ponesrečenih angleških letalcev v Gornjem gradu.

Za pristajanje zavezniških letal in odvoz živih in ranjenih letalcev ter partizanskih ranjencev v Italijo so bila potrebna letališča. Temu je namenjeno posebno kratko poglavje. V knjigi so opisana: Nadlesk na Notranjskem, Otok- Picadilly Hope in Krasinec. Izgradnjo letališč v Beli krajini so forsirali tudi Angleži, ki bi jih rabili v primeru invazije v Istro. Proti koncu leta 1944, ko so že prej enote 14. divizije osvobodile Zgornjo Savinjsko dolino so zgradili letališče tudi v Rečici ob Savinji, ki pa ni začelo delovati.

V kratkem poglavju so opisana so tudi spuščališča za zavezniško pomoč Sloveniji. Prvo tako spuščališče je bilo v požgani kočevski vasi Ribnik, druga pa so bila v vasi Draga pod Gorjanci (to spuščališče so napadli Nemci in povzročili veliko škode), Hrib oz. Bela voda pri Loškem potoku, Golek pri Dragatušu, Gmajna, Paka, Kvasica pri Črnomlju.

Kratko poglavje je namenjeno odmetavanju zavezniških pošilk za 9. korpus. Ta spuščališča so bila pri Tolminskem Lomu, pri Čepovanu in pri Cerknem.

Kratko poglavje obravnava zavezniške pošiljke za 4. operativno cono. Za te pošiljke so pripravili spuščališča Na Veliki planini, Na Moravškem in Kozju. Šest zavezniških letal je odmetavalo orožje, strelivo, radijsko postajo in obleko nad Roglo. S tem strelivom so partizani porušili viadukt Dolič in tamkajšnji tunel.

V zvezi s prevozom ranjencev v Italijo so obravnavane partizanske bolnišnice v Beli krajini in na obrobju Gorjancev in Kočevskega Roga. Na tem območju jih je bilo kar precej. Večje so bile nameščene v šolskih stavbah v Črešnjevcu, Adlešičih in Bojancih, manjše pa v kmečkih stavbah. V teh bolnišnicah je zabeleženih veliko partizanskih bolnikov in ranjencev ter angleških in ameriških pilotov in članov letalskih posadk ter nekaj članov zavezniških misij, številni z imeni in priimki.

V knjigi je na naslovni strani objavljena fotografija letališča z letali, znotraj pa 30 izvirnih fotografij.